Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra veterinárních disciplín

Využití psů v zoorehabilitaci při péči o různé cílové skupiny osob

Bakalářská práce

Autor práce: Anna Tyburcová

Vedoucí práce: MVDr. Barbora Karlasová, Ph.D.

© 2016 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Využití psů v zoorehabilitaci při péči o různé cílové skupiny osob" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 20.4.2017 _____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí bakalářské práce MVDr. Barboře Karlasové, Ph.D. za odborné vedení mé práce ale také za rady a cenné připomínky. Mimo jiné bych ráda poděkovala své rodině a svému příteli, kteří mi byli oporou nejen při psaní mé bakalářské práce, ale i po celou dobu mého studia.

Využití psů v zoorehabilitaci při péči o různé cílové skupiny osob

Souhrn

Tato bakalářská práce je zaměřena na zoorehabilitaci, jakožto na terapii podporovanou zvířaty, zejména pak na využívání psů v zoorehabilitaci. První část práce zahrnuje úvod do problematiky, historii a vývoj zoorehabilitace, její principy a základní rozdělení (hipoterapie, felinoterapie aj.). Detailně popisuje téma canisterapie, konkrétně její formy, metody (AAA, AAT, AAE, AACR), cíle, ale také možné indikace a kontraindikace. Následující kapitoly zahrnují charakteristiky cílových skupin osob, u kterých se lze s využitím psů setkat, přičemž popisují i význam takového využití. Cílové skupiny osob, kterým se tato práce zejména věnuje, jsou klienti s dětskou mozkovou obrnou, s mentálním postižením, s poruchami autistického spektra či s hyperkinetickým syndromem a senioři.

Další část práce se zabývá tématem asistenčních, vodících a signálních psů, jež hrají velkou roli v životě řady lidí, pro které jsou nenahraditelnými společníky pro život, ať už po fyzické či psychické stránce.

V neposlední řadě, je práce věnována poměrně novému oboru, kterým je využití psího čichu při diagnostice nádorových onemocnění. V budoucnu by však tyto praktiky mohly znamenat velký posun v lékařství a pro onkologicky nemocné pacienty.

Klíčová slova: zoorehabilitace, canisterapie, vodící pes, asistenční pes, signální pes

The use of dogs in zootherapy in case of care for various target groups of people

Summary

My Bachelor thesis is focused on zootherapy (animal assisted therapy), especially on the use of dogs in zootherapy. The first part of the thesis includes introduction to the topic, history and the development of zootherapy, its principles and the classification (hippotherapy, felinotherapy, etc.). That is followed by description of canistherapy in details. Particularly tells about its forms, methods (AAA, AAT, AAE, AACR), targets but also the possible indications and contraindications. The following chapters also include characteristics of various target groups of people and describe the use and importance of dogs in care with these groups of people. The work is mainly focused on patients with cerebral palsy, mental disease, patients with autistic spectrum disorder, with attention deficit hyperactive disorder and seniors.

Another part of my thesis describe importance of assistance dog, guide dog and signal dog, which play a big role in the lives of many disabled people.

Finally, this thesis also includes a relatively new topic, which is the use of canine sense of smell. Canine sense of smell can be used as indicator of oncological diseases and that could be really useful thing for modern medicine and oncological patients in the future.

Keywords: zootherapy, therapy dog, guide dog, assistance dog, signal dog

Obsah

1 Úvod ... **1**

2 Cíl práce ... **2**

3 Zoorehabilitace ... **3**

3.1 Historie a současnost zoorehabilitace ... **3**

3.2 Principy zoorehabilitace ... **5**

3.3 Zoorehabilitace a legislativa ... **6**

3.4 Welfare zvířat ... **6**

3.5 Využívané druhy zvířat v zoorehabilitaci ... **7**

3.5.1 Hiporehabilitace ... 7

3.5.1.1 Formy hiporehabilitace ... 7

3.5.2 Felinoterapie ... 7

3.5.3 Další využívané zvířecí druhy ... 8

3.5.4 Využití psů ... 8

3.5.4.1 Výběr vhodného psa ... 9

3.5.4.2 Péče o psa ... 10

3.6 Metody zoorehabilitace ... **10**

3.6.1 Zoorehabilitace za přímé asistence člověka ... 10

3.6.1.1 AAA (*animal-assisted activites*) ... 10

3.6.1.2 AAT (*animal-assisted therapy*) ... 10

3.6.1.3 AAE (*animal-assisted education*) ... 10

3.6.1.4 AACR (*animal-assisted crisis response*) ... 11

3.6.2 Zoorehabilitace bez přímé asistence člověka ... 11

4 Canisterapie ... **12**

4.1 Vymezení pojmu ... **12**

4.2 O canisterapii ... **12**

4.2.1 Kvalifikace v canisterapii ... 13

4.2.2 Canisterapeutické zkoušky ... 13

4.2.3 Canisterapie a legislativa ... 13

4.3 Formy, metody a cíle canisterapie ... **14**

4.3.1 Formy canisterapie ... 14

4.3.1.1 **Individuální** ... 14

4.3.1.2 **Skupinová canisterapie** ... 14

4.3.1.3 **Pobytový program** ... 15
4.3.1.4 **Návštěvní program** ... 15
4.3.1.5 **Rezidentní program** ... 15
4.3.1.6 **Jednorázové aktivity** ... 15
4.3.2 Metody canisterapie ... 15
4.3.2.1 **AAA – aktivity za přítomnosti psa** ... 15
4.3.2.2 **AAT – rehabilitační činnosti/ terapie za přítomnosti psa** ... 16
4.3.2.3 **AAE – vzdělávání za pomoci psa** ... 16
4.3.2.4 **AACR – krizová intervence za pomoci psů** ... 16
4.3.3 Cíle canisterapie ... 17
4.4 Indikace a kontraindikace v canisterapii ... 17
5 Využití psa u jednotlivých skupin ... 19
5.1.1 Klient s dětskou mozkovou obrnou ... 19
5.1.1.1 Dětská mozková obrna (DMO) ... 19
5.1.1.2 Využití psa u dětí s DMO ... 20
5.1.2 Klient s mentálním postižením ... 21
5.1.2.1 Mentální retardace ... 21
5.1.2.2 Využití psa u klienta s mentálním postižením ... 22
5.1.3 Klient s poruchou autistického spektra ... 23
5.1.3.1 Poruchy autistického spektra (PAS) ... 23
5.1.3.2 Využití psa u klienta s autismem ... 24
5.1.4 Klient s hyperkinetickým syndromem (ADHD) ... 25
5.1.4.1 ADHD ... 25
5.1.4.2 Využití psa u klienta s ADHD ... 25
5.1.5 Senior ... 25
5.1.5.1 Využití psa u seniorů ... 26
6 Vodící psi ... 27
7 Asistenční psi ... 28
8 Signální psi ... 29
8.1 Signální pes a klient se záchvatovým onemocněním ... 29
8.1.1 Signální pes u klienta s epilepsií ... 30
8.1.1.1 Epilepsie ... 30
8.1.1.2 Využití signálního psa u klienta s epilepsií ... 31

8.1.2 Signální pes u klienta s cukrovkou 31
8.1.2.1 Cukrovka - Diabetes mellitus 31
8.1.2.2 Využití signálního psa u klienta s diabetem 32
9 Psí čich a nádorová onemocnění 34
9.1 Výběr psa 35
10 Závěr 37
11 Seznam použité literatury 38
12 Přílohy 44
13 Seznam použitých zkratek 45

1 Úvod

Soužití člověka a psa je známo už od dávných dějinných etap, kdy je jasné, že pes kromě funkce pomocníka plnil i funkci společenskou. I v dnešní době si každý z nás pod pojmem pes pravděpodobně představí domácího mazlíčka, který nám bývá většinou výborným přítelem, společníkem, ale také členem rodiny. Pro mnohé však pes bývá víc než jen to. Mezi námi existují lidé, pro něž je pes nepostradatelnou součástí jejich života, jejich prodlouženou rukou, a díky němuž jsou schopni samostatně a plnohodnotně fungovat. Jejich život získává smysl právě díky psímu společníkovi, kterému důvěřují. Těmito lidmi bývají osoby s mentálními postiženími, tělesnými postiženími či s různými psychickými poruchami.

Ráda bych touto bakalářskou prací shrnula dostupné informace o zoorehabilitaci, jakožto o terapii spadající do léčebné rehabilitace, která je v dnešní době velmi oblíbená a neustále se rozvíjející. Tento typ terapie využívá kontaktu lidí a různých živočišných druhů, jakými jsou papoušci, kočky, psi, koně, ale i například drobní hlodavci. Dále pak informace o canisterapii, při které se využívá pozitivního působení psa, ale také o jeho celkovém využití v dnešní moderní společnosti. Ráda bych tak řadě lidí nastínila význam psa pro různé skupiny zdravotně znevýhodněných osob, jejichž handicap může být jak fyzický, tak duševní. Zoorehabilitace a canisterapie jsou poměrně nové obory, které se ale neustále rozvíjejí a pro pochopení pozitivního vztahu mezi člověkem a zvířetem mají velký význam.

2 Cíl práce

První část bakalářské práce se bude zabývat samotnou zoorehabilitací, její historií a aktuální situací ve světě. Vzhledem k tomu, že se v zoorehabilitaci nevyužívá jen pes, budou zmíněny i ostatní živočišné druhy, kterých se to týká. Dalších kapitola bude pojednávat o canisterapii a tématu interakce psa s cílovými skupinami lidí se zdravotním znevýhodněním. Bude vysvětlena funkce, metody a cíle canisterapie a dále budou zejména charakterizovány cílové skupiny klientů, u kterých se s využitím psa můžeme setkat.

Následující část popíše význam psa vodícího, signálního a asistenčního, jež neodmyslitelně patří do života spousty lidí.

A v neposlední řadě bude nastíněno využití psího čichu, který by mohl v blízké době hrát velkou roli v lékařství, konkrétně při rozeznávání nádorových onemocnění.

3 Zoorehabilitace

Zoorehabilitace (zvířaty podporovaná terapie), též zooterapie, je zastřešujícím označením pro rehabilitační metody a metody psychosociální podpory zdraví. Tyto metody jsou založeny na využití vzájemného pozitivního působení při kontaktu mezi člověkem a zvířetem. Zvíře pro klienta může znamenat mnoho. Může sloužit jednak jako prostředek komunikace se zbytkem světa, jednak jako rozptýlení ve smutných chvílích, ale může také pomoci i od fyzických bolestí. Vždy je ale třeba mít na paměti, že na druhém konci vodítka či opratí je člověk – zooterapeut. Zooterapeut je ten, kdo rozhoduje zda, kdy a jak přítomnosti zvířete využít ke zmírnění lidského trápení (Freeman 2007).

A čím to je, že jsou zvířata lidem tak prospěšná? Ve snaze pochopit vliv zvířete na člověka jsou často používána slova jako empatie, přízeň, společnost, emoční bezpečí a náklonnost. Tyto stejné výrazy lze použít i k popisu léčivých schopností některých lidí. Tajemství této léčivé moci je však prosté – je jím bezvýhradná láska (Sheldrake, 2003).

3.1 Historie a současnost zoorehabilitace

Dnešní společnost má tendenci považovat za první období, kdy byli psi a celkově zvířata, poprvé využívána k asistenci lidí s řadou psychických, či mentálních onemocnění, až 20. století. Přičemž první případy, kdy došlo k terapeutickému využití zvířat, se datují již do 9. století, konkrétně do belgického léčebného zařízení Geel (Shubert, 2012).

Ačkoliv již v raných civilizacích byla domestikovaná zvířata využívána ku prospěchu lidí, mezi člověkem a zvířetem stále přetrvával vztah provázanosti. Vyskytovala se zde posvátnost zvířat, která v některých případech přetrvává dodnes (například krávy, sloni a opice v Indii) (Sheldrake, 2003).

Ke specifičtějšímu využívání zvířat začalo docházet v 18. století, kdy se zvířata využívala pro léčbu duševně nemocných ve městě York, v Anglii. V té době zámožný obchodník, William Tuke, zde v roce 1796 zaopatřil peníze na otevření kliniky York Retreat, kde se následně o duševně nemocné pečovalo. Williamovy metody se od ostatních razantních metod té doby velmi lišily. Pacienti mohli nosit své vlastní oblečení, číst knihy, psát, podnikat procházky, ale také vykonávat řemeslnické práce (Serpell, 2010). Kontakt se zvířaty (např. s králíky a drůbeží) byl též součástí kliniky. Pacienti tak pečováním o zvířata, dostávali příležitost naučit se sebekontrole (Odendaal, 2007).

V roce 1867 byl založen dům křesťanské pomoci Bethel v Německu. Původním záměrem bylo poskytnutí domova pouze pro epileptiky, přičemž celkový počet pacientů se časem rozrostl na 5000. Ovšem i na tomto místě se využívali zvířata – ptáci, kočky, koně, psi, hospodářská zvířata či dokonce zvěř v parku (Odendaal, 2007).

Ve Spojených státech amerických se první dochované zmínky o terapeutickém využití zvířat objevují při druhé světové válce, konkrétně v nemocnici pro zotavující se pacienty, ve městě Pawling, New York. Nemocnice údajně sloužila více jako místo k odpočinku než jako lékařské zařízení pro pacienty trpící „provozní únavou", která se dnes pravděpodobně označuje jako posttraumatický syndrom. Zařízení poskytovalo jak studijní teoretické programy, tak fyzické pracovní aktivity na farmě, která k zařízení příslušela (Shubert, 2012)

V Evropě, konkrétně v Norsku, bylo r. 1966 založeno rehabilitační centrum pro zdravotně postižené nesoucí název Beitostolen. Mimo fyzioterapie se zde stali součástí léčebného režimu také psi a koně (Lacinová, 2007).

Historie vztahu člověk-zvíře je plná teorií o tom, jak zvířata a psi zejména, pozitivně obohacovaly člověka, všechny tyto příklady byly poměrně neformální, možná šlo dokonce o jakési náhody. Psi v té době neabsolvovali žádný speciální trénink a žádné formální programy poskytující výcvik v té době také neexistovaly. Od 20. století pozorujeme záměrnost tohoto snažení (Shubert, 2012).

Za zakladatele zoorehabilitace jako takové, je považován psycholog Boris M. Levinson. Ten zpozoroval přítomnost své feny Jingles jako pozitivní při jednom ze svých terapeutických setkáních. Na toto setkání tehdy přišla matka se svým synem ve chvíli, kdy byla zrovna Jingles v Levinsonově přiítomnosti. Levinson tehdy neváhal a Jingles chlapci představil, přičemž když uviděl chlapcovo nadšení a jeho pozitivní reakce, rozhodl se záměrně využívat psy při svých terapiích. Posléze o svém úspěchu začal psát a hovořit (Shubert, 2012). První práci, nesoucí název „The dog as co-therapist" (pes jako spoluterapeut) publikoval v roce 1962 (Odendaal, 2007).

V roce 1979 byla v Anglii skupinou psychiatrů, psychologů, sociálních pracovníků a veterinářů založena společnost *The Society for Companion Animal Studies (SCAS),* která se stala jednou z prvních organizací věnující se studiu vztahu mezi člověkem a zvířetem. V současné době, kdy je tomuto oboru věnována větší a větší pozornost, vznikají po celém světě desítky dalších organizací (Ormerod, 2005).

Za zmínku stojí rozhodně i *International Association of Human–Animal Interaction Organisations (IAHAIO*), která byla založena roku 1990. Tato mezinárodní organizace sdružuje jednotlivé národní organizace, kterým se zároveň snaží vytvářet jakousi koordinační

strukturu (zprostředkovává nejnovější výsledky výzkumů a podporuje jejich další rozvoj). Organizace pořáda o interakcích mezi lidmi a zvířaty každé tři roky konference na mezinárodní úrovni. Na těchto konferencích jsou prezentovány nejnovější výzkumy a jejich výsledky. Poslední konference, která se odehrála v Paříži se konala 11.-13. července 2016. Další plánovaná konference se uskuteční v roce 2019 (http://www.iahaio.org/new/).

3.2 Principy zoorehabilitace

Na základě několika výzkumů, které při terapiích za asistence zvířat vždy vykazovaly určité podobnosti, sepsal Ballarini (2003) typické znaky, které tuto formu terapie charakterizují:

- Emocionální mechanismus. Nejvýznamnější podstatou, na které je terapie za pomoci zvířat postavena, je podstata citová – která má ať už méně či více základ v emocích. Čím silnější je emocionální pouto, tím silnější jsou příznivé výsledky terapie.
- Psychologická stimulace. Silná vazba mezi člověkem a zvířetem funguje jako intenzivní psychologický stimul, který zahrnuje několik oblastí lidské psychiky: sociální chování, charakterové rysy a kognitivní vlastnosti. Lidé při terapii nechávají své problémy tzv. „odejít“ a získávají potřebu věnovat se potřebám zvířete.
- Hrací mechanismus. Hra, zábava i smích – i tyto složky jsou součástí terapie. Například hraní si se zvířaty vybízí k pohybu, což je pro klienta zároveň po fyzické stránce nejlepší posilovnou.
- Psychosomatický mechanismus. Existuje stále více důkazů, že psychika ovlivňuje tělo a že mnohé z takzvaných tělesných nemocí mají psychologickou složku. Proto je zoorehabilitace důležitá po psychické stránce, stejně tak jako po té fyzické.
- Fyzický mechanismus. Typický je zejména pro hipoterapie, delfinoterapie, ale i pouhé procházky s vlastním psem.
- Přidružený mechanismus. Ten zahrnuje propojení jednotlivých mechanismů, které se vzájemně doplňují (například v hipoterapii a delfinoterapii je spojena fyzická složka se složkou emocionální, se zájmem o hru a okolní prostředí).

3.3 Zoorehabilitace a legislativa

Podpůrné a léčebné využívání zvířat v zoorehabilitaci není v České republice doposud samostatně legislativně řešeno (Svobodová a Tichá, 2005).

Doležal (2008) vysvětluje, že tím, že ve zdravotnických službách pro využití zoorehabilitace (zooterapie) chybí legislativní zázemí a další normy, vzniká poměrně komplikovaná právní i názorová problematika. Tato problematika není v mnoha směrech v souladu se současným systémem zdravotní péče.

V prostorách zařízení je tak vstup a pobyt zvířete upraven pouze na úrovni provozních řádů, jenž jsou stanoveny zřizovatelem konkrétních zařízení (Tichá, 2007).

3.4 Welfare zvířat

Součástí terapie, která využívají zvířata, by měla být i životní pohoda těchto zvířat. Proto by se etické komise, které se podílejí na kontrolách ochrany pacientů při terapeutických programech, měly též zaměřovat i na pohodu zvířat (Odendaal, 2007).

Jakým způsobem je však možné tato zvířata ochránit před jejich využíváním (v negativním slova smyslu), ubližováním a týráním? Výchozím bodem je dodržování tzv. pěti základních svobod, které jsou považovány za určující faktory životní pohody zvířat (Shubert, 2012).

Webster (2009) uvádí 5 základních svobod následovně:

I. Svoboda od žízně, hladu a podvýživy.
II. Svoboda od nepohodlí.
III. Svoboda od bolesti, zranění a nemoci.
IV. Svoboda od strachu a úzkosti.
V. Svoboda vyjádřit své přirozené chování, včetně socializace se zvířaty svého druhu.

Dalším důležitým bodem je dodržování zákona **č.246/1992 Sb**., tedy zákona na ochranu zvířat proti týrání, jehož účelem je zvířata, jakožto živé tvory schopné pociťovat bolest a utrpení, chránit před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud by i nedbalostí, byla způsobena člověkem. A v neposlední řadě důležitý zákon **č.166/1999 Sb.,** tedy zákon o veterinární péči.

3.5 Využívané druhy zvířat v zoorehabilitaci

V psychoterapie určuje každému pacientovi dávkování léku psychiatr, vždy na základě předchozího uvážení. Stejně tak je v zoorehabilitaci nutné zvážit a vybrat klientovi vhodné zvíře. Jsou lidé, kteří nemají ke zvířatům kladný vztah, či lidé, kteří jsou alergičtí na většinu zvířat. V těchto případech se stává využití zvířat kontraindikací. Na druhou stranu je důležité neodpírat zvířata klientům, kteří k nim mají vztah kladný. Je důležité, aby výběr vhodného druhu, plemena i individuálního zvířete proběhl ještě před samotným začátkem terapie. (Odendaal, 2007).

3.5.1 Hiporehabilitace

Hiporehabilitace je nadřazený pojem, který zastřešuje veškeré léčebné aktivity, které se týkají člověka s postižením a koně. Samotné slovo v sobě celou definici zahrnuje. *Hippos* – kůň a rehabilitace, na kterou se v dnešní době pohlíží jako na léčebný proces, jehož cílem je maximální začlenění člověka s postižením do společnosti. Člověka rehabilituje v oblasti motorické, psychické i sociální, přičemž právě hiporehabilitace nese své „jméno“ oprávněně. Kůň má schopnost léčit člověka ve všech jeho složkách – motorické, psychické i sociální (Čapková a Pavlů, 2016).

3.5.1.1 Formy hiporehabilitace

- Hipoterapie – fyzioterapeutická metoda využívající pohyb hřbetu koně v kroku.
- Aktivity s využitím koně (psychosociální aktivita).
- Psychoterapie s pomocí koně (psychoterapeutická forma).
- Parajezdectví (sportovní aktivita).

V České republice je nejvíce využívána hipoterapie. Stimuly, které při pohybu hřbetu v kroku vznikají, jsou směřovány přímo na motorické chování klienta a dle záměru mohou ovlivnit posturu, hrubou či jemnou motoriku. Hřbet koně je možné využít sekundárně i pro polohování (Čapková a Pavlů, 2016).

3.5.2 Felinoterapie

Při felinoterapii je využíváno pozitivní interakce mezi člověkem a kočkou k léčbě nebo podpoře zdraví člověka (Velemínský a kol., 2007).

Rozvoj terapie s kočkami je v České republice datován zhruba do období konce devadesátých let minulého století. Za zakladatelku této léčebné terapie je považována paní

Daniela Hypšová, která současně založila Nezávislý chovatelský klub (NCHK). Nezávislý chovatelský klub vznikl v roce 1995 v Mladé Boleslavi a zabývá se ochranou a chovem ušlechtilých koček (Müller a kol., 2014).

3.5.3 Další využívané zvířecí druhy

V **ornitoterapii** se využívá několika druhů papoušků. Ti mají vliv na lidskou psychiku, mezi nimi a člověkem může dojít k vytvoření velkého citového pouta. Pomohou pomáhat pacientům s Alzheimerovou chorobou, opuštěným seniorům, hyperaktivním dětem, či také osobám s mentálním postižením a lidem trpícími psychickými chorobami. Papoušek je skvělý společník, přirozené antidepresivum a dobrý komunikátor (Velemínský a kol., 2007).

Delfinoterapii, lze definovat jako speciálně upravený a kontrolovatelný kontakt člověka s delfínem, jehož cílem je zvyšování léčebného efektu. Při rehabilitaci se využívá fyzický dotyk se zvířetem a schopnost delfínů vysílat elektromagnetické vlny, které ovlivňují některé procesy v lidském organismu (Müller a kol., 2014).

Delfinária specializující se na terapie nalezneme například na Floridě, v Německu, na Ukrajině, v Izraeli a v Turecku. Mezi hlavní postižení, která využívají delfinoterapii patří: mozková obrna, Downův syndrom a autismus.

Další méně známé terapie jsou například **lamaterapie**, při kterých se využívají lamy, **insektoterapie**, která v rámci zoorehabilitace využívá hmyz či terapie s malými domácími zvířaty jako jsou králíci, křečci či morčata (Velemínský a kol., 2007).

V neposlední řadě terapie akvarijními rybičkami, či **farmingterapie**, která je popisována jako terapii prostřednictvím práce na farmě (Müller a kol., 2014).

3.5.4 Využití psů

Ačkoliv jsou vztahy mezi člověkem a psem již velmi staré, dějinné zápisy nesahají tak daleko, aby bylo možné zjistit, ve které době se pes stal pomocníkem a průvodcem člověka. Sblížení si lze vysvětlit tak, že pes se v divočině zdržoval poblíž lidských obydlí, živil se zbytky lidské potravy a upozorňoval člověka na nebezpečí. Člověk vystihl tuto pomoc psa, a tak postupně došlo k jeho zdomácnění (Rulc, 2010), přičemž i nadále se toto postavení a využívání psa lidskou společností mění. Z lovců potravy se stávají lovci onemocnění (viz. kapitola psí čich a nádorová onemocnění) (Chocholová, 2016b).

Svou přítomností nahrazují psi v různých činnostech asistenty tělesně a mentálně postižených lidí, mají schopnost předvídat epileptické záchvaty, křeče či upozorňovat své majitele na klesající hladinu cukru v krvi. Slouží též jak psychologická pomoc a to dokonce i

ve věznicích. Všeobecně známá je i oblast canisterapie (Šubová, 2015), která je jednou z metod rehabilitace. Při canisterapii se využívá interakce mezi člověkem a psem, která slouží jako podpůrný prostředek ke zdraví lidí a to všech věkových kategorií (Eisertová, 2007)

3.5.4.1 Výběr vhodného psa

Při výběru vhodného psa nehraje až tak velkou roli plemeno psa jako jeho individuální povaha a to, jakým způsobem byl pes vychován. Výchova je tedy velmi důležitý faktor, který je třeba nepodcenit. Stejně tak je třeba klást důraz na jeho vrozené charakterové vlastnosti a jeho socializaci (Karásková, 2004).

Pro lepší předpovězení úspěšné budoucnosti psa v interakcích s klienty, je dobrým základem mít o zvířeti informací co nejvíce. V případě, že jde o zvíře, u něhož neznáme původ, lze pouze těžko získat některé důležité informace (např. o jeho chování a jeho socializaci) (Odendaal, 2007).

Pokud si pořizujeme psa, se kterým chceme provádět canisterapie, je důležité nenechat nic náhodě, ale vybrat si zvíře cíleně. V následující tabulce jsou vypsány obecné požadavky na psa dle Müllera a kol. (2014).

Základní požadavky na psa dle Müllera a kol. (2014):
• má mít vyrovnanou povahu – neagresivní, nevznětlivý, nebojácný, nesnášenlivý • dobře socializovaný – ať už s člověkem (matky s kočárky, lidé na vozíku, senioři s holí), tak s prostředím (budovy, doprava, povrchy) • má být ovladatelný – umí několik základních povelů (sedni, lehni, případně k noze) • má být odmalička veden k tomu, že lidé jsou přátelé – mít potěšení z kontaktu s lidmi, přijímat pohlazení a mazlení s cizími lidmi, být přítulný • ochotný spolupracovat • mít silnou vazbu na psovoda – zároveň na něm nebýt úzkostně závislým • má být zdravý a čistotný • má splňovat požadavky, co se týče právní ochrany zvířat

Tabulka 1 – Základní požadavky na psa (Müller a kol., 2014)

Pokud si vybíráme konkrétního psího partnera pro dítě, je důležité vnímat a sledovat, jak dítě na psa reaguje. V podstatě nezáleží na tom, zda pro dítě zvolíte malého společenského pejska či velkého hlídacího psa. Podle Karáskové (2004) záleží především na tom, jak pejsek přilne k dítěti, jak pejska vycvičíte a co z něho vychováte.

3.5.4.2 Péče o psa

Péči o psa můžeme rozdělit dle Volšické (2008) na:

- Základní – krmení, udržování psa v čistotě, udržování prostředí, ve kterém pes žije (pelíšek, bouda, kotec), zajištění dostatečného pohybu pro psa, krmení (jednou nebo dvakrát denně), zajištění neustálého přístupu k čerstvé pitné vodě.
- Každodenní.
- Pravidelnou veterinární – očkování, odčervení, preventivní kontroly.
- Péči v době nemoci psa – veterinární péče, následná péče, klid.

3.6 Metody zoorehabilitace

3.6.1 Zoorehabilitace za přímé asistence člověka

3.6.1.1 AAA (*animal-assisted activites*)

Asistované aktivity za pomocí zvířat poskytují motivační, výchovné, rekreační či léčebné příležitosti ke zlepšení kvality života. Poskytovány jsou v různých prostředích, speciálně trénovanými profesionály, poloprofesionály nebo dobrovolníky.(Galajdová a Galajdová, 2011).

3.6.1.2 AAT (*animal-assisted therapy*)

Terapie prováděné za asistence zvířat jsou cíleně zaměřená intervence, kdy je zvíře, které odpovídá specifickým kritériímneoddělitelnou součástí léčebného procesu. AAT je řízena nebo prováděna profesionálem zdravotnického či sociálního zaměření s příslušným odborným vyškolením a v rámci výkonu jeho profese (Galajdová a Galajdová, 2011).

3.6.1.3 AAE (*animal-assisted education*)

Tato metoda se týká vzdělávání za pomoci zvířat. Kontakt člověka a zvířete je zde zaměřený na zlepšení výchovy, vzdělávání a sociálních dovedností klientů, přičemž je

důležité, aby kontakt byl cílený a především přirozený. Typickými aktivitami bývá předávání informací hravou formou a také názornou ukázkou (Müller a kol., 2014).

3.6.1.4 AACR (*animal-assisted crisis response*)

Cílem této metody je především zmírnit psychické následky (odbourat stres a zlepšit celkový fyzický a psychický stav klientů) krizových situacích, ve kterých se klienti a jejich rodinní příslušníci ocitli. Krizovou situací je zde myšlen například kriminální čin, přírodní katastrofa, násilí apod. Krizovou intervenci provádí zooterapeut, který má výborné znalosti z oblasti psychologie a je plně proškolen v rámci integrovaného záchranného systému. Stejně tak zvíře musí být velmi odolné vůči stresu (Velemínský a kol., 2007).

3.6.2 Zoorehabilitace bez přímé asistence člověka

Vodící pes, signální pes, asistenční (servisní) pes.

4 Canisterapie

4.1 Vymezení pojmu

Samotný termín canisterapie vznikl v České republice v roce 1993, jehož autorkou je Jiřina Lacinová, průkopnice v tomto oboru. Termín canisterapie se skládá ze dvou slov: *canis* (pes, latinského původu) a *terapie* (léčba, řeckého původu). Pro lepší porozumění termínu lze canisterapii, dle lékařky a známé české cvičitelky psů MUDr. Lenky Galajdové, chápat jako „označení způsobu terapie, který využívá pozitivního působení psa na zdraví člověka, přičemž pojem zdraví je zde myšlen přesně podle definice WHO jako stav psychické, fyzické a sociální pohody.“ (Galajdová, 1999).

Valenta a Müller (2003) popisují canisterapii jako novou formu psychoterapie, při které dochází k interakcím mezi psem a člověkem, přičemž u jedince napomáhá rozvíjet neverbální komunikaci, jemnou i hrubou motoriku, možnosti empatie, koordinaci pohybu a na druhé straně odbourávat strach a agresivitu. Využívá se u dětí se smyslovým, tělesným i mentálním postižením, u dětí s epilepsií a dětí s psychickými problémy.

Za terapeutického psa je považován právě takový pes, který se svým psovodem navštěvuje konkrétní osoby či skupiny osob, kterým se snaží zpříjemnit pobyt v různých zařízeních, jako jsou například nemocnice či odlehčit těmto osobám od stavů, v jakých se nacházejí (mozková obrna, Alzheimerova choroba) (Shubert, 2012).

Souhrnně je to metoda, díky které lze docílit většího a silnějšího psychického a sociálního zdraví, bez ohledu na věk, a to za využití pozitivní interakce mezi psem a člověkem. Canisterapeutičtí psi jsou tak využíváni zejména jako psychická podpora v nemocnicích, domovech pro seniory či ve školách.

4.2 O canisterapii

Skutečnost, že lze psa využít téměř při všech činnostech, je u canisterapie velkou výhodou. Samozřejmě za podmínek, kdy respektujeme všechny přirozené potřeby psa, jako je spánek, odpočinek, a klid na krmení.

S dětmi je pes schopný velmi rychle navázat kontakt a vytvořit si tak s nimi přátelský vztah. U dětí též vyvolává velkou zpětnou vazbu, kdy se nechá dítětem ovládat či poslouchat jeho pokyny (Velemínský a kol., 2007).

Důležité je, aby pes, který je využívaný v ústavech, byl pravidelně očkován, odčervován a docházel na pravidelné preventivní kontroly. Neméně důležité je uvědomit si, že pes

nemůže pracovat několik hodin denně, jelikož je pro něj práce s klienty náročnou záležitostí a velkou psychickou zátěží (Volšická, 2008).

4.2.1 Kvalifikace v canisterapii

Tak jako v jiných oborech, i v canisterapii existují různé stupně kvalifikace. Základním minimem je canisasistent. **Canisasistent - proškolený laik** vždy spolupracuje s osobou, která o klienta pečuje. **Canisasistent – profesionál** bývá odborník (sociální pracovníci, sestry, fyzioterapeuté, speciální pedagogové a další odborníci vzdělaní v sociálních, zdravotnických nebo pedagogických oborech)**,** který si chce canisterapii zařadit do své praxe. Jakožto odborníci mají právo během terapie manipulovat s klientem a je tak zcela na nich, zda chtějí pracovat samostatně či za pomoci další osoby. **Canisterapeut** je osoba, která splnila všechny stupně canisasistent a má dlouhodobou praxi. Takových osob je pochopitelně velmi málo (www.canisterapie.cz).

4.2.2 Canisterapeutické zkoušky

Canisterapeutické zkoušky se skládají ze základních povelů poslušnosti a uměle vytvořených situací, se kterými se lze setkat v běžné praxi (hluk, berle, invalidní vozíky, neznámé osoby, neznámé prostory apod.) Cílem zkoušek je tak vyřazení agresivně se projevujících psů a psů, u kterých se neprojevil zájem o kontakt s lidmi (www.canisterapie.cz)

4.2.3 Canisterapie a legislativa

Ministerstvo zdravotnictví ČR vydalo ve svém věstníku č. 6/2009 Metodické doporučení pro zavedení dobrovolnického programu v nemocnicích v souladu s procesy řízení rizik a bezpečnosti pacientů, kde je v šesté části věnována značná část i canisterapii. Definuje se v ní význam a smysl canisterapie, uvádí se typy jejího provádění v nemocnici, jak se mají uplatňovat veterinární předpisy, jak je to s opatřeními k hygieně a ochraně veřejného zdraví, co je třeba dodržovat pro bezpečnou práci se psem a mnoho dalšího (Růžička, 2015).

Za významné nutno považovat ustanovení o spolupráci canistýmu s personálem, jsou zde uvedeny také nároky na prostor a vybavení pro canisterapii (Růžička, 2015).

4.3 Formy, metody a cíle canisterapie

4.3.1 Formy canisterapie

4.3.1.1 Individuální canisterapie

Forma terapie vhodná zejména pro klienty s postižením. Terapie se účastní pouze jeden klient, přičemž dochází k fyzickému kontaktu se psem.

Velkou výhodou individuální canisterapie je skutečnost, že dochází k cílenému působení na konkrétní potřeby klienta, k intenzivnějšímu kontaktu se psem a snížení okolních rušivých vlivů. Časová náročnost je nevýhodou této formy canisterapie (Betlachová a kol., 2015).

Polohování je určitá forma individuální canisterapie, která je založena na přímém fyzickém kontaktu klienta a psa. Probíhá pod dohledem canisterapeuta a s jeho pomocí. Polohování může probíhat na boku, vkleče, přičemž je nejvyužívanější polohování na zádech, kdy má klient psa pod koleny, případně může mít další psy po stranách. Pozitivním přínosem této formy je přenášení energie a tepla psa na klienta, čímž je klient přiváděn do pozitivního psychického a fyzického stavu. Pes má o jeden stupeň vyšší teplotu těla než člověk. U klienta tak dochází vlivem tepla k prohřívání končetin, kdy je zároveň synchronizováno dýchání psa a klienta. Dochází tak k prohloubenému dýchání, tím k lepšímu prokrvení, což sekundárně ovlivňuje uvolňování spasmů (Müller a kol., 2014).

Betlachová a kol. (2015) vysvětluje, že ke zklidnění a synchronizovanému dýchání při canisterapii dochází spontánně, kdy se klient „naladí“ podle psa, aniž by ho k tomu musel někdo vést.

4.3.1.2 Skupinová canisterapie

U skupinové formy canisterapie řídí vzájemnou interakci klientů se psy většinou jedna osoba. Je důležité zvolit vhodný poměr klientů a psů, a aby osoba při programu pamatovala na všechny klienty a jejich zapojení do činnosti a kontaktu se psem. Velmi důležitá je také koordinace jednotlivých aktivit tak, aby měli psi zajištěn dostatek odpočinku. Výhodou skupinové canisterapie je uspokojení více klientů v zařízení (Velemínský a kol., 2007).

Důležité je si uvědomit, že je potřeba neustálého dohledu nad psy, jejich potřebami, výchovou a nad přístupem k nim samotným (Betlachová a kol., 2015).

4.3.1.3 Pobytový program

Pobytovým programem lze chápat canisterapii prováděnou v prostředí ať už jednorázového nebo pravidelného pobytu klientů. Jedná se o tábory, pobyty na statcích, ekofarmy, často také v kombinaci s terapiemi dalšími zvířaty. Jedná se také o provozování canisterapie v ordinaci lékaře specialisty, kam pacient dochází (Betlachová a kol., 2015) či v jiných sídlech společností, které nabízejí zooterapeutické služby (Müller a kol., 2014)

4.3.1.4 Návštěvní program

Návštěvní program probíhá v zařízení či v domácnosti klienta. Návštěvy canisterapeutického týmu se pravidelně opakují jednou až dvakrát týdně.

Tato forma canisterapie je v České republice jednou z nejrozšířenějších (Betlachová, 2015).

4.3.1.5 Rezidentní program

Tímto programem se rozumí trvalé držení canisterapeutického psa (Betlachová a kol., 2015) či převzetí nebo umístění zvířete jednotlivcem nebo zařízením, které si přeje provozovat zooterapeutickou činnost s tím, že zvíře se může nebo nemusí stát majetkem tohoto klienta nebo zařízení. Jedná se tak o cílený pobyt psa v zařízení nebo cílený pobyt psa v rodině. (Velemínský a kol., 2007).

4.3.1.6 Jednorázové aktivity

Jednorázové či krátkodobé aktivity pro širokou veřejnost, nebo pro uzavřený okruh osob. Zde hovoříme o různých předváděcích akcích, např. na veřejných prezentacích, setkáních na přednáškách ať pro zdravé či zdravotně postižené osoby. Při jednorázových aktivitách či setkáních je smyslem především zpříjemnit a zpestřit klientovi stereotyp dne (Velemínský a kol., 2007).

4.3.2 Metody canisterapie

4.3.2.1 AAA – aktivity za přítomnosti psa

Aktivity se zaměřují na motivační, edukativní, relaxační nebo terapeutický užitek, který má vliv na zlepšení kvality života jedince či na přirozeném rozvoji jeho sociálních dovedností

Cílem terapií je zejména potěšit klienty, přinést jim radost a novou zkušenost z kontaktu se psem. Patří sem návštěvy v psychiatrických léčebnách, dětských domovech a domovech

pro seniory, v léčebnách dlouhodobě nemocných a v dalších zařízeních (Malinčíková a kol., 2012).

4.3.2.2 AAT – rehabilitační činnosti/ terapie za přítomnosti psa

Kontakt člověka a psa, který je zaměřený na zlepšení psychického či fyzického stavu klienta (Betlachová a kol., 2015).

Pro děti je hospitalizace jednou z nejvíce stresujících událostí, která v nich následně může vyvolávat úzkost, strach a bolest. Bylo zaznamenáno, že AAT zmírňují emocionální prožívání těchto dětí i jejich rodičů, usnadňují adaptaci na terapeutický proces a podporují jejich pohodu během hospitalizace (Ichitani et Cunha, 2016).

4.3.2.3 AAE – vzdělávání za pomoci psa

Při této metodě se využívá pozitivního vlivu psa na žáky nebo studenty ve školách. Dále pak ve školách na žáky se specifickými potřebami, kterými bývají nejčastěji žáci se specifickými poruchami učení, chování nebo komunikace (Müller a kol., 2014). Pes motivuje jedince k učení a osobnímu rozvoji, k rozvoji paměti a koncentrace, dále pak ke zlepšení slovní zásoby a ke komunikaci mezi učiteli a žáky (Malinčíková a kol., 2012). V neposlední řadě se využití psa ve školách zaměřuje na rozšíření či zlepšení výchovy, sociálních dovedností, ale také na rozvoj samotného vzdělávání (Betlachová a kol., 2015).

Za zmínku stojí program R.E.A.D. (*Reading Education Assistance Dogs*), který byl roku 1999 založen v americkém Salt Lake City (Trankovská, 2015). Program se zaměřuje především na zlepšování čtecích a komunikačních dovedností a to za použití velmi výkonné metody, kterou je čtení zvířatům, v tomto případě psům. Ti dochází se svými majiteli do škol či knihoven, kde dětem při čtení vytváří společnost (www.therapyanimals.org). Oblasti, kterým se věnuje pozornost v tomto programu je především výběr knihy (přizpůsobení věku čtenáře, přizpůsobení úrovni čtení), samotný zájem o četbu (četba je zaměřena na zvířecí tématiku) a motivace (Jalongo, 2004).

4.3.2.4 AACR – krizová intervence za pomoci psů

U člověka vede kontakt se psem k odbourávání stresu a ke zlepšení psychického i fyzického stavu člověka. Zvyšuje motivaci ke komunikaci a interakci, např. u záchranářů, kteří pracují při katastrofách (Malinčíková a kol., 2012).

Nejčastějšími klienty jsou tedy osoby evakuované mimo domov, oběti násilí a katastrof a jejich rodinní příslušníci (Müller a kol., 2014).

4.3.3 Cíle canisterapie

Za obecný cíl canisterapie je považován rozvoj či podpora. Tento rozvoj a podpora se týkají především oblastí motorických nebo psychosociálních, přičemž je snahou dosáhnout maximálního pozitivního účinku ze vzájemného kontaktu mezi psem a klientem (Velemínský a kol., 2007).

Müller a kol. (2014) uvádí význam psa pro rozvoj jednotlivých oblastí vývoje jedince:
▪ rozvíjí jemnou a hrubou motoriku ▪ dopomáhá k dobré fyzické kondici + motivace k pohybu ▪ rozvíjí kognitivní funkce ▪ podporuje verbální a nonverbální komunikaci ▪ rozvíjí orientaci v prostoru a čase ▪ rozvíjí sociální cítění ▪ udržuje dobrou psychickou kondici ▪ nabízí a uspokojuje taktilní potřeby člověka ▪ velký přínos v rehabilitaci – motorika, polohování, relaxace ▪ podporuje samostatnost a soběstačnost

Tabulka č .2 – Význam psa pro rozvoj jednotlivých oblastí vývoje jedince (Müller a kol., 2014)

4.4 Indikace a kontraindikace v canisterapii

Indikace	**Kontraindikace**
▪ klienti s mentálním, smyslovým a tělesným postižením ▪ klienti v logopedii, psychologii, psychiatrii, geriatrii	▪ alergie na psí srst ▪ některá akutní onemocnění ▪ kynofobie ▪ otevřené rány ▪ zoonózy ▪ nezájem a nechuť klienta o terapii

Tabulka č. 3 – Indikace a kontraindikace v canisterapii (Müller a kol., 2014)

Co se kontraindikací týče, zoonózy, jakožto onemocnění přenosná ze zvířat na člověka, představují z lékařského hlediska nejzávažnější důvod proti používání zvířat v terapii.

V případě, že se se využívají zvířata pro lidi staré, nemocné či hendikepované, je tento důvod o to důležitější (Ondendaal, 2007).

Alergie mohou být způsobeny nadměrným množstvím alergenů (cizorodých bílkovin). Obecně však psi s kudrnatou srstí způsobují menší počet alergických reakcí ba dokonce žádné, díky skutečnosti, že méně línají (Odendaal, 2007).

Nutno však podotknout, že canisterapeutičtí psi bývají před každou návštěvou zařízení pečlivě umyti a upraveni, aby se tak co nejvíce snížilo riziko alergické reakce na psí srst. Využívání vzdušných či venkovních prostor při terapii může toto riziko také značně snížit (Jalongo et al., 2004).

5 Využití psa u jednotlivých skupin

5.1.1 Klient s dětskou mozkovou obrnou

5.1.1.1 Dětská mozková obrna (DMO)

Dětská mozková obrna (dále jen „DMO“) je neprogresivní neurologické onemocnění způsobené poškozením centrálního nervového systému, které má za následek omezení motorických a dalších funkcí (Almasri et al., 2014).

Na vznik DMO působí vlivy prenatální – onemocnění matky v těhotenství, užívání léků, drog, záření; perinatální – předčasně narozené nebo naopak přenášené dítě, vícečetné těhotenství, porod koncem pánevním, kleštěmi; i postnatální – úrazy, infekce dítěte (Seidl, 2008).

Je známo, že se u dětí s DMO, fyzickým a mentálním onemocněním objevují zvýšené nálady agrese, znepokojení, deprese, ale také sociální zdrženlivost a další psychotické poruchy. Tyto stavy jsou pozorovány jak v rehabilitačních centrech, na speciálních léčebných jednotkách, tak i doma rodinnými příslušníky (Elmacı et Cevizci, 2015).

DMO lze dle objektivního neurologického nálezu klasifikovat do 3 základních typů – spastický, dyskinetický a ataktický typ. Jedná se o klasifikaci již rozvinutého obrazu DMO, tzn. u dítěte starého alespoň 12 měsíců (nejlépe ještě staršího a dlouhodobě sledovaného). Do tohoto věku se klinický nález může měnit (Šišková, 2011).

5.1.1.1.1 Typy DMO:

Spastický typ je nejčastějším typem DMO. Typická je pro něj svalová spasticita, kdy jsou svaly napnuté a stažené. Díky spasticitě tak dochází ke špatné ovladatelnosti (Kraus, 2005).

- **Hemiparetická** forma může mít jen podobu lehkého jednostranného postižení, které v dospělosti vůbec neomezuje. U této formy se nejčastěji vyskytuje epilepsie, která pak vyžaduje celoživotní péči a mnohdy pacienty omezuje více než vlastní hybné postižení (Kraus, 2005). Seidl (2008) uvádí, že je výraznější postižení horních končetin.
- **Diparetická** forma postihuje převážně dolní končetiny.
- **Kvadruparetická** forma postihuje všechny čtyři končetiny.

Dyskinetický typ je charakteristický zejména svými klinickými projevy, kterými jsou choreaticko-atetoidní dyskineze (Seidl, 2008). Roth a Klempíř (2011) popisují choreatické dyskineze jako „mimovolní, rychlé a náhlé, nepravidelné a nestereotypní pohyby v náhodné distribuci." Dolní končetiny bývají postiženy mnohem více než horní končetiny. Ty ovšem nemusí být postiženy vůbec nebo je jejich postižení minimální (Kraus, 2005).

Ataktický (mozečkový) typ vzniká poruchou funkce mozečku, který v životě člověka zajišťuje rovnováhu a koordinaci pohybu. Tato forma DMO je charakteristická pro své nápadné mimovolní pohyby či kolísání svalového napětí. Postižení je obvykle souměrně společné pro všechny čtyři končetiny (Kraus, 2005).

Šišková (2011) uvádí, že výše popsané typy DMO však většinou nenecházíme v jejich „čisté" podobě. U spastického typu mohou být přítomny dyskinézy menšího stupně (například atetoidní pohyby rukou), naopak u dyskinetického typu se lze setkat se svalovou spasticitou. Někdy tak hovoříme o smíšeném typu DMO.

5.1.1.2 Využití psa u dětí s DMO

Třeba je se věnovat kvalitě života celé rodiny a sociální pomoci. Každý tým, tvořený psychologem a speciálními pedagogy, by měl mít na starosti sestavit pro dítě individuální výchovný a vzdělávací program podle určitých kritérií (vývojový kvocient, mentální kapacita). K tomu se využívají nejrůznější metody ve speciálních stacionářích, mateřských školách a speciálních školách, popř. integrace do běžných zařízení, s asistentem apod. V některých případech je třeba zajistit bezbariérový přístup. Naopak pro nejzávažnější případy by měla být nabídnuta respitní péče (Šišková, 2011).

Například AAT u DMO slouží jako prostředek k lepšímu přizpůsobení se stresovým situacím a nemocničnímu prostředí, dále k celkovému snížení stresu, úzkosti, bolesti či krevního tlaku a na druhé straně ke zvýšení celkové mobility a svalové aktivity.

Zvíře motivuje klienta ke zvýšení fyzické aktivity, napomáhá k předcházení negativních psychických stavů, kterými můžou být pocity samoty či stavy depresivní a tím, že zvyšuje kvalitu klientova života, funguje i jako sociální podpora (Elmacı et Cevizci, 2015).

Elmacı et Cevizci (2015) provedli studii, ve které zkoumali efektivnost asistované terapie za pomoci psa u různých skupin dětí s různými typy onemocnění. Jednou takovou skupinou byla i skupina, která zahrnovala pouze 4-letého chlapce s DMO a hemiparézou. Ten měl potíže s používáním své pravé strany těla, přičemž na té stejné straně těla byl zvýšen i svalový tonus. Na horních a dolních končetinách tak docházelo ke zkracování svalů a riziku,

že by mohlo dojít k vytvoření deformit. Kromě toho, chlapec svou pravou stranu těla raději vůbec nepoužíval, a tak při vykonávání různých činností zapojoval cíleně pouze tu levou. Cílem terapie bylo za pomoci různých senzorických podnětů zvýšit regulaci svalového tonu, a zvýšit i aktivní pohyblivost pravé strany těla. Při terapii bylo snahou chlapce nakrmit jogurtem svého psa a celkově si tento moment s ním užít. Studený jogurt, teplý jazyk psa, vibrace způsobené olizováním psem. To vše vedlo nejprve ke zvýšení krevní cirkulace, která končetiny dostatečně zahřála. Uvolněním končetin poté začal klesat tonus celého těla, čímž chlapec získal pocit pohodlí (komfortu). Výsledek byl pouze dočasný, proto autor zdůrazňuje časté opakování. Studie prokázala, že AAA a AAT mohou skutečně sloužit jako podpůrné metody při běžné léčbě v rehabilitaci dětí s DMO.

5.1.2 Klient s mentálním postižením

5.1.2.1 Mentální retardace

Mentální retardaci lze definovat jako stav neúplného či zastaveného duševního vývoje, který se projevuje narušením dovedností, které mají podíl na všeobecné úrovni inteligence. Je narušen vývoj řeči, vývoj poznávacích, pohybových a sociálních schopností (Raboch a kol., 2012).

Důležitým diagnostickým vodítkem je období, ve kterém se porucha intelektových funkcí projevila. Po poruchu vzniklou již v raném dětství, se užívá diagnóza mentální retardace, termín demence se využívá pro pozdější výskyt poruch funkcí. Hranice se stanoví většinou pro prvních 2-3 letech života (Raboch a kol., 2012).

zvýšená závislost na rodičích
infantilnost (dětinskost)
emoční otevřenost
sklony k úzkosti
neadekvátní emoční reakce (náhlé, intenzivní, dynamické)
sugestibilita (podléhání vnějším vlivům, osobám)
rigidita (nepřizpůsobivost)
nedostatky v osobní identifikaci a ve vývoji „já“
opoždění psychosociálního vývoje
nerovnováha aspirace a výkonu
zvýšená potřeba uspokojení a bezpečí

porucha interpersonálních vztahů
porucha komunikace
malá přizpůsobitelnost k sociálním a školním požadavkům
impulzivnost
hyperaktivita nebo hypoaktivita
citová vzrušivost
zpomalená chápavost
ulpívání na detailech
malá srovnávací schopnost
snížená mechanická a logická paměť
těkavá pozornost
porucha vizuomotoriky a pohybové koordinace

Tabulka č. 4 - Determinanty, které určují osobnostní strukturu osoby s mentálním postižením (Valenta a Müller, 2003).

5.1.2.2 Využití psa u klienta s mentálním postižením

U klientů s různým stupněm mentálního postižení, napomáhá k udržení jejich delší pozornosti canisterapie (Müller a kol., 2014).

Tichá (2007) popisuje canisterapii jako metodu, která rozvíjí poznávací, motorické i sociální dovednosti. U dětí se zaměřuje na podporu psychomotorického vývoje, podporu koordinace pohybu, řečových dovedností, trénink paměti a volních dovedností. Dále na rozvoj myšlení, osvojování sociálních dovedností, rozvoj sebeobsluhy, rozvoj samostatnosti, posílení sociability, navazování nových vztahů, integrace nácviku, rozvoj hrubé a jemné motoriky apod. (Müller a kol., 2014). U dospělých osob se zaměřuje na stejné či alespoň na obdobné oblasti jako u dětí, přičemž klade největší důraz na udržení těchto rozvijících se schopností a dovedností. K udržení napomáhá průběžný trénink, kde pes slouží jako významný motivační prvek. Mimo cíleného procvičování tak poskytuje klientovi emočně příjemné zážitky, společně s radostí.

U canisterapie, při stanovování cílů, je důležité vždy vycházet z konkrétních schopností, dovedností daného klienta a hloubky jeho postižení. Stanovené cíle by také měly být v souladu s jeho výchovně vzdělávacím plánem, potřebami i zájmy. Obecným cílem v individuálním plánu rozvoje klienta je co nejvyšší stupeň socializace. Velmi důležité jsou při naplňování plánů a cílů didaktické zásady. Tedy zásada přiměřenosti, důslednosti,

názornosti, soustavnosti, trvalosti, individuálního přístupu a uvědomělosti (Valenta a Müller, 2003).

Pes zajišťuje pocit ochrany a jistoty, je to důvěrník, kamarád a věrný společník. Oplácí lásku, čímž klient získává zpětnou vazbu a cítí se milován. Má kdykoliv čas, neodtahuje se a jelikož je proměnlivým zdrojem podnětů, klient se s ním nikdy nenudí. Je výchovným prostředkem, jak se správně chovat ke zvířatům i k lidem. Upevňuje sebeobslužné dovednosti nácvikem praktických úkonů – česání, krmení, otírání očí, čištění uší. Zvyšuje samostatnost a zodpovědnost při správném vedení (Müller a kol., 2014).

5.1.3 Klient s poruchou autistického spektra

5.1.3.1 Poruchy autistického spektra (PAS)

Autismus je typická forma celé řady souvisejících, složitých poruch nervového systému známých jako poruchy autistického spektra, označovaných také jako pervazivní vývojové poruchy. Ty zahrnují dětský autismus, Aspergerův syndrom či atypický autismus, přičemž je odhadováno, že tyto poruchy postihují 1 dítě ze 150. Některé skutečnosti však poukazují na to, že rozšíření autismu je všeobecně podceňováno (Berry et al., 2013). I přes to došlo za poslední dvě desetiletí však k velmi rychlému nárůstu případů zejména ve Spojených státech amerických a Evropě (Pasco, 2011).

Pasco (2011) definuje poruchy autistického spektra jako duševní onemocnění, které se projevuje potížemi v komunikaci a při navazování vztahů s druhými, a jenž zároveň bojuje s jazykem a chápaním abstraktních pojmů. Onemocnění je však obvykle zjištěno již v raném dětství, zhruba ve 2 až 3 letech.

Poruchy autistického spektra jsou nevyléčitelým onemocněním, jejich počet se zvyšuje, proto je důležité nalézat alternativní metody a využívat tak různé možnosti v léčbě.

Poruchy autistické spektra:

- Dětský autismus.
- Aspergerův syndrom. Tito lidé vypadají a mluví normálně, ovšem mají problémy jak v sociálním porozumění, tak v sociální komunikaci. Jsou hrubí, netaktní, arogantní, chovají se divně, výstředně nebo nevypočitatelně, ale důležité je zachovat si s nimi trpělivost. (Boyd, 2011).
- Atypický autismus.

- Rettův syndrom je velmi vzácně se vyskytující syndrom, který je charakterizován normálním časným vývojem. Po něm následuje ztráta řeči, ztráta manuálních dovedností a zpomalení růstu hlavy, vyvíjí se skolióza nebo kyfoskolióza, a až u 75 % případů se rozvíjí epilepsie (Zvoníková, 2010).
- Dezintegrační porucha

5.1.3.2 Využití psa u klienta s autismem

Pes pomáhá jedinci s autismem rozlišovat společenské situace a porozumět ostatním. Mimo jiné klientovi poskytuje důležitou potřebu lásky a něhy, kdykoliv ji potřebuje. Prostřednictvím psa může dojít ke zmírnění projevů autismu (Müller a kol., 2014).

Mnozí psi vycítí, kdy jejich majitelé potřebují útěchu. Sheldrake (2003) přidáva osobní vyjádření Sue Norris ze St. Helens v Anglii: „Jsem autistická a mám fenku Nickitu, která přesně ví, jak mi je, dokáže mě uklidnit dřív, než si jí o to řeknu. Někdy mám špatné dny, a to je pořád se mnou."

Využití psů u dětí trpících poruchami autistického spektra je velkým přínosem ve smyslu určitých změn v chování těchto dětí. Nejen, že za přítomnosti psa dochází ke sníženému počtu stavů úzkosti a hněvu, ke snížení počtu emocionálních výbuchů (záchvaty vzteku), ale také ke zvýšenému vnitřnímu klidu.

Co se týče ostatních členů rodiny, přítomnost psů dodává rodičům určitou jistou a důvěru, obzvláště v noci, která vede ke zlepšení kvality a množství spánku. Mimo jiné se pes stává ve společnosti středem pozornosti, snižuje tím tak rozpaky a stres, který rodina s autistickým členem pociťuje. Pro rodinu je ve výsledku mnohem snazší se do společnosti zařadit (Berry et al., 2013).

Grandgeorge et al. (2012) zjišťovali, zda zavedení psa do rodin dětí s PAS má efektivní činky ve smyslu zlepšení prosociálního chování. Při své studii zaznamenávali data z kontrolních skupin rodin, kteří nikdy psa neměli a z rodin, které vlastnily psa již v době narození dítěte, u kterého se PAS projevila. Zajímavé je, že prosociální chování bylo v obou skupinách téměř stejně, přičemž v rodině, do které byl pes poprvé přiveden, se prokázalo v prosociálním chování výrazné zlepšení.

Canisterapie u dětí s PAS má smysl především v navazování styku s okolním světem, který přispívá k jejich duševní rovnováze a snížení pocitů osamění (Müller a kol., 2014).

5.1.4 Klient s hyperkinetickým syndromem (ADHD)

5.1.4.1 ADHD

ADHD je chronické onemocnění, které se vyznačuje především vývojojově nepřiměřeným stupněm aktivity, nízkou tolerancí k frustraci, impulzivností, špatnými návyky chování, roztěkaností a neschopností udržet pozornost a koncentraci. Tato porucha je nejčastěji vyskytující se poruchou mezi dětmi, přičemž rozpětí výskytu je zhruba 2 až 16% (Mullet et Rinn, 2015).

5.1.4.2 Využití psa u klienta s ADHD

Cílem canisterapeutického procesu je celkové zklidnění a zlepšení koncentrace na aktivitu nebo činnost (Müller a kol., 2014).

Děti s hyperkinetickým syndromem mají také často problémy splynout s dětským kolektivem. To je především jeden z důvodů, proč by se u těchto dětí mělo uvažovat nad zařazením do canisterapeutického programu. Při programu se za pomoci psa, který slouží jako sociální katalyzátor, tým snaží o zlepšení a podporu sociálních kontaktů. Pes u klientů vzbuzuje důvěru, což značně usnadňuje komunikaci s okolím a urychluje tak celkový terapeutický proces (Lejčarová a Skálová, 2009).

5.1.5 Senior

Stáří je nejčastěji vymezováno chronologicky. Dle Světové zdravotnické organizace (WHO) je základní klasifikace vyššího věku následující:

- 45 – 59 let střední (zralý) věk
- 60 – 74 let vyšší věk nebo rané stáří
- 75 – 89 let stařecký věk
- 90+ let dlouhověkost

Kvůli praktickým důvodům je více využíván věk kalendářní. Ten je odvozen z data narození. Nevypovídá však ani o soběstačnosti, ani o zdravotním stavu starého člověka (Dvořáčková, 2012).

Haškovcová (2010) klade důraz na důležitost věku biologického (subjektivního, psychologického, sociálního), který nutně nemusí být totožný s věkem kalendářním. Stárnutí a stáří je velmi individuální záležitostí, ať už z hlediska času, tak z hlediska rozsahu i závažnosti projevů. Každá individuální osoba stárne různým tempem. Někdo stárne rychleji, někdo podstatně pomaleji.

5.1.5.1 Využití psa u seniorů

Každý senior má svůj životní příběh, který se skládá z bolestných i radostných událostí. Celková péče o seniory musí vycházet nejenom z hodnocení tělesných změn, ale i z chápání člověka jako celistvé bytosti, kde vše souvisí se vším. V období stáří nelze podceňovat význam psychosociálních potřeb. Jejich naplňování hraje důležitou roli pro upevňování celkového tělesného zdraví i pro motivaci k dalšímu životu (Klevetová a Dlabalová, 2008).

Jak vysvětluje McNicholas (2014), zvířata podněcují v seniorech potřebu se o něco starat, čímž jim dávají pocit užitečnosti a potřebnosti. Starým a opuštěným lidem nabízejí nejen přátelství, lásku, pocit vzájemné potřebnosti, ale i respektování.

Pes dává svému pánovi určitou jistotu a vztahovou věrnost, zvyšuje pocit bezpečí a napomáhá ke zmírnění pocitu osamění, žalu a bolesti a sociální izolace (McNicholas, 2014).

Je dobrým prostředníkem k lepší komunikaci a navazování kontaktu s okolím, dokáže vyburcovat z nostalgie a deprese. Pes nerozlišuje podle vizáže či onemocnění, ale podle vnitřních hodnot (Müller a kol., 2014).

Co se týče pečovatelských domovů, do nich jsou zvířata brána pro vytváření domácí atmosféry, k zábavě, k vytváření sociálních interakcí nebo za samotným účelem terapie. Jedním takovým všeobecným příkladem jsou dobrovolníci navštěvující zařízení se svými psy. Je obecně dáno, že zaměstnanci, příbuzní a široká veřejnost mají na návštěvy psů, v těchto typech zařízení, pozitivní názor, a dokonce je vnímají jako přínosné (Thodberg et al., 2015).

Hančlová (2007) uvádí, že metoda canisterapie u seniorů přispívá k trénování kognitivních funkcí. Dává jim zažít pocit úspěchu. Někdy pomáhá při nalezení důvěry v sebe sama, nebo i vhledání důvěry k jiným lidem. Vede k procvičování jemné motoriky. Významně přispívá k ovlivnění emocí a kvality života. Pomáhá rozšířit okruh zájmů klienta. Canisterapie se spolupodílí na vytváření příznivých životních podmínek, které život v ústavním prostředí a adaptaci na něj zcela jednoznačně usnadňují.

6 Vodící psi

První zmínky o využití psů pro zrakově postižené se objevují již v poválečném Německu, kde se cvičili psi speciálně pro vojáky, kteří během války přišli o zrak. V roce 1927 se o programu, který v Německu probíhal, dozvěděla američanka Dorothy Harris Eustis, žijící ve Švýcarsku. Napsala o programu článek, který byl dne 5. listopadu 1927 publikován v americkém deníku *The Saturday Evening Post*. Zveřejnění článku vedlo k založení první americké organizace, která měla na starosti výcvik vodících psů. Tato organizace nesoucí jméno *The Seeing Eye*, byla založena v roce 1929 a dodnes naplno funguje. Od té doby vzniklo několik dalších organizací a škol k výcviku psů, pomáhajících zrakově postiženým osobám (Shubert, 2012).

Vodící pes je pro osoby s postižením zraku především společník a kamarád, který dopomáhá k pocitu soběstačnosti, nezávislosti a bezpečnosti a zároveň snižuje pocity strachu a stresu z neznámého prostředí (Müller a kol., 2014). Pomáhá navracet člověku zpátky své sebevědomí, samostatnost a schopnost rozhodovat sám o sobě (Aldington a kol., 1999). Nejen, že varuje zrakově postižené před překážkami a nebezpečím, pomáhá však také těmto osobám bezpečně zvládat pohyb v exteriérech a interiérech, provádět je v ulicích rušného velkoměsta či v uličkách malých vesniček, po silnici, v parku, také v hromadné dopravě, v přírodě či při výletech za kulturními zážitky. Takto pomáhat je připravený 24 hodin denně (www.helppes.cz).

Při výběru vodícího psa jsou rozhodujícím kritériem zejména charakterové vlastnosti, velikost těla, zdraví a vzhled. Vzhled (zevnějšek) psa je často pro postiženého člověka důležitým hlediskem, zejména ve chvíli, kdy jeho okolí začne projevovat zájem se o jeho krásném psovi bavit. Rázem tak postižený člověk nabývá pocitu uznání, což je pro něho velmi důležité. Tuto skutečnost si většina laické veřejnosti plně neuvědomuje (Aldington a kol., 1999).

7 Asistenční psi

Asistenční psi pomáhají osobám s tělesným postižením, nejčastěji pak osobám, které jsou upoutány na invalidní vozík. Klientovi, který není sám zvládat specifické úkony, slouží pes jako kompenzační pomůcka. Podle individuálních potřeb klienta je tak vycvičen, přičemž spolupráce cvičitele psa s klientem je nutná po celou dobu výcviku. Z hlediska rehabilitace je důležité zmínit, že pes by nikdy neměl to, co klient zvládá sám (Velemínský, 2007).

Podávání konkrétních předmětů, otevírání dveří, vypínání a zapínání světla či nošení tašky – i takovou schopnost může asistenční pes mít. Větší plemena mohou sloužit také jako opora svým majitelům, pomáhat jim při zvedání ze židle, dokonce jsou schopni invalidní vozík táhnout (Shubert, 2012).

Široká literatura uvádí, že spousta lidí si ke svým zvířecím společníkům vytváří velmi silné emocionální pouto. Považují je často za členy své rodiny, někteří lidé je dokonce vnímají jako své děti, rodiče či dokonce partnery. Vztah k zvířecím asitentům zajišťuje klientům neustálou společnost, náklonost, lásku, stejně tak jako fyzický a psychický užitek (Kwong et Bartholomew, 2011).

Ještě silnější pouto však existuje mezi lidmi se zdravotním postižením a jejich asistenčními psy díky jejich vzájemné závislosti. Takový člověk s postižením je závislý na svém psovi zejména pro své každodenní fungování, na druhé straně pes vyžaduje svou každodenní péči. Často také lidé s postižením tráví více času ve společnosti svého psa, než-li ve společnosti jiných lidí. Považují psa za plnohodnotného člena své rodiny, s pocitem, že je pro ně důležitý víc jako kamarád, než jako pes, který má vykonávat pouze svou práci. Pes jim poskytuje pohodlí, úctu a podporu (Kwong et Bartholomew, 2011).

Co se týče práv přístupu do veřejných prostor asistenčních psů, existuje například vyhláška 137/2004, která zajišťuje osobě se zdravotním postižením za doprovodu asistenčního psa vstup do stravovacích částí provozoven. Vstup do ostatních veřejných prostorů, jako jsou například úřady, školy, zdravotnická zařízení a podobně, ale žádný právní předpis ani vodicím, ani ostatním asistenčním psům negarantuje. Vstup a pohyb v těchto prostorech je pak na dohodě se zástupci příslušné organizace. Postiženého se psem lze tak prakticky z úřadů, škol a dalších zařízení vykázat (www.pomocnetlapky.cz).

8 Signální psi

Psi signální mají širší možnosti využití. Nahrazují některý ze smyslů člověka (kromě zraku) a upozorňují jej na určité konkrétní vjemy (Velemínský a kol., 2007). Osobám se sluchovým postižením označují srozumitelným způsobem různé zdroje zvuků zahrnující budíky, mobilní telefony, zvonky, plačící děti, sirény či signalizace kouře (Shubert, 2012).

Osobám přecitlivělým (alergickým) označují určité chemikálie, ale také dosud člověkem nerozpoznatelné, nízké koncentrace látek v okolí. Osoby trpící epileptickými záchvaty jsou signálními psi upozorňovány na přicházející možný epileptický záchvat, osoby trpící diabetem pak na snižování a zvyšování hladiny cukru v krvi. V těchto situacích je pes schopen klienta nejen varovat, ale zároveň také přivolat pomoc (Staffová, 2007).

Například v Americe, první organizace, která měla na starosti výcvik psů pro lidi se sluchovým postižením, byla založena v roce 1979 a nesla název Hearing Dog, Inc. Krátce poté, co byl jeden z jejich speciálně vycvičených psů umístěn do Kanady, pozměnila organizace název na International Hearing Dog, Inc. Od té doby organizace vycvičila a umístila více než 1100 signálních psů (Shubert, 2012).

V České republice se výcvikem signálních psů zabývá nezisková organizace Helppes, která má za cíl pomáhat osobám s nejrůznějšími druhy postižení (www.helppes.cz).

8.1 Signální pes a klient se záchvatovým onemocněním

Strong et al. provedli v roce 1999 studii, která prokázala, že speciálně vycvičení psi jsou spolehlivě schopni varovat na přicházející záchvat. Tato schopnost předvídat záchvaty má u klientů za následek snížení řady psychických problémů, jako je úzkost a deprese, což následně vede ke zvýšení kvality života. Využívání speciálně vycvičených psů, které napomáhá ke snížení četnosti záchvatů, je tak možné považovat za přídavnou léčbu pro klienty s epilepsií.

Využívání psů k detekci a předvídání záchvatů dává lidem dostatek času, aby mohli nad svými stavy převzít kontrolu. To ve velké míře ovlivňuje jejich psychickou pohodu a snižuje možnosti poranění.

Mezi další výhody patří například zlepšení rodinných vztahů, zvýšení pracovních příležitostí, ale i například snížení nákladů na zdravotní péči (Strong et al., 1999).

Kritériem pro zařazení psů do výcviku je dostatečná senzitivita vůči projevům nemoci konkrétního klienta a zároveň dostatečná empatie k lidským potřebám a pocitům (Staffová, 2007).

8.1.1 Signální pes u klienta s epilepsií

8.1.1.1 Epilepsie

Pro onemocnění epilepsií jsou typická opakování epileptických záchvatů jako náhlé, vůlí neovladatelné epizodické změny činnosti mozku. Zevně se projeví změnou jednání a chování, obvykle spojenou s poruchou vědomí (Seidl, 2008).

Jak uvádí Sacks (2013), epileptické záchvaty mohou mít mnoho podob. Zpravidla záchvaty vznikají náhle, ať už po předchozí příznačné auře, či bez jakéhokoliv varování.

Příčiny epilepsie jsou různé. Můžou být vrozené či získané (po úraze, prodělané infekci nervové soustavy, následkem růstu nádorů a podobně). Léčba epilepsie spočívá v dodržování životosprávy a v užívání léků a ve specifických případech se přistupuje k chirurgickému odstranění epileptogenního ložiska (Chocholová, 2016c).

8.1.1.1.1 Generalizovaný epileptický záchvat

- Absence – malý epileptický záchvat (petit mal): Dochází k přechodné ztrátě vědomí. Pacient tak působí pár vteřin „nepřítomně“ a zpravidla dále pokračuje ve svých činnostech, aniž by musel někdo něco zaregistrovat.
- Myoklonické záchvaty: Tyto záchvaty se projevují rychlými svalovými záškuby, nedochází tu však ke ztrátě vědomí.
- Tonicko-klonické záchvaty – velký epileptický záchvat (grand mal): Pacient náhle upadá do bezvědomí, kdy nastává tonická fáze (oční bulby stočeny ke straně, svalové křeče), po které nastupuje fáze klonická (prudké záškuby celého těla, zvýšená tvorba slin, hrozí pokousání) (Sacks, 2013).
- Tonické záchvaty – při tomto typu záchvatu dojde k bezvědomí a náhlému ztuhnutí celého těla. Na rozdíl od tonicko-klonického záchvatu, zde dochází k rychlejšímu návratu k vědomí (Staffová, 2007).

8.1.1.1.2 Parciální epileptický záchvat

Parciální záchvaty vznikají v důsledku nějaké poškozené oblasti nebo citlivosti určité části mozku (epileptického ložiska). Tyto poškozené oblasti či oblasti se zvýšenou citlivostí mohou být vrozené či získané následkem zranění.

Příznaky parciálních záchvatů (závislé na poloze ložiska) mohou být:

- motorické - škubání některých svalů
- autonomní - nevolnost
- smyslové
- psychické (Sacks, 2013).

Každý parciální záchvat však může přecházet do záchvatu grand mal (Staffová, 2007).

8.1.1.2 Využití signálního psa u klienta s epilepsií

Signální pes by měl mít schopnost klienty postižené epilepsií včas upozornit na přicházející záchvat či ho před přicházejícím záchvatem na veřejnosti dopravit na bezpečné místo. V případě záchvatu, by měl pes zůstat u klienta a zároveň spolupracovat s pomáhajícími, případně se nechat odvézt záchrannou službou či odvést cizí osobou (Staffová, 2007).

Člověku s epilepsií je za přítomnosti psa poskytnut určitý pocit svobody, volnosti či bezpečí, který díky svému onemocnění často nemá. V nejednom případě bylo prokázáno, že stálá přítomnost psa u takto postižených osob vede k celkovému poklesu počtu epileptických záchvatů (Müller a kol., 2014).

Je nevyhnutelné, aby byl trénink vedený profesionálem a aby byly křeče majitele spojené s příjemnými zážitky pro samotného psa. Psi upozorňují na záchvat přibližně 5-50 minut před jeho vznikem, a to chováním, které upoutá pozornost majitele. Někteří psi jsou schopni identifikovat i rozdílné typy křečí – například na absence reagují lízáním 5 minut před záchvatem a na velký tonicko-klonický záchvat štěkáním až 45 minut před jeho vznikem (Chocholová, 2016c).

8.1.2 Signální pes u klienta s cukrovkou

8.1.2.1 Cukrovka - Diabetes mellitus

- Diabetes mellitus 1. typu: je onemocnění, které je způsobené destrukcí B-buněk pankreatu. Dochází k tomu z různých příčin, výsledkem je však absolutní nedostatek inzulinu v těle. U pacienta se projevuje zvýšenou tvorbou moče (spojeno s častým močením), žízní, zrychleným dýcháním a hubnutím.
- Diabetes mellitus 2. typu: je charakterizováno na jedné straně inzulinovou rezistencí a současně i poruchou dynamiky sekrece inzulinu. Prakticky každý druhý diabetik 2. typu trpí obezitou či nadváhou (Svačina a kol., 2008).

Glykémie

Sledování hladiny glukózy v krvi (glykémie) a její udržení v doporučených hodnotách je základním kamenem léčby cukrovky a jedinou prevencí pozdních následků.

Hyperglykémie

Dlouhodobé vystavování tkání zvýšené hladině glukózy způsobuje jejich poškození, a tím zvýšenou nemocnost a následnou úmrtnost diabetických pacientů. Poškození cév při cukrovce je přítomné v celém lidském organismu, může vyústit do infarktu myokardu, náhlé cévní mozkové příhody, poškození zraku až slepoty, selhání ledvin, bércového vředu, bolesti končetin, celkové slabosti a dalších příznaků (Chocholová, 2016a).

Hypoglykémie

Nízká hladina glukózy (hypoglykémie) je nejobávanější komplikací mezi pacienty užívajícími inzulín. Je to častá, náhle vznikající komplikace potencionálně ohrožující život zejména, když se dostaví v noci. První známky hypoglykémie můžou uniknout pacientově pozornosti. Projevují se pocením, třesem rukou a změnou vědomí, přičemž může vyústit až do ztráty vědomí a následné smrti. Pacienti omezují svoje aktivity, aby snížili riziko hypoglykemických příhod při fyzické aktivitě. Omezení aktivity má nepříznivý dopad na kvalitu života, vede k obezitě, a k dalším komplikacím s ní spojených. Předvídání hypoglykémie pomocí přístrojů má svoje omezení – nejen technické, ale i individuální (například u pacientů v pubertě, kteří nechtějí být omezováni svým onemocněním a chtějí žít život naplno). Pocit pacienta není taktéž stoprocentní (Chocholová, 2016a).

8.1.2.2 Využití signálního psa u klienta s diabetem

Tělo člověka se diabetem, kterému klesá či stoupá hladina cukru v krvi, uvolňuje určité látky, které mají svůj typický pach. Správně vedeným výcvikem je pes schopen na tyto chemické změny reagovat podstatně dříve, než se projeví nežádoucí zdravotní potíže. Na změny upozorňuje postiženého klienta, pokud jde o malé děti, tak pečující osobu. Postižená či pečující osoba je pak schopna zkontrolovat hladinu cukru v krvi a přijmout vhodná opatření (www.helppes.cz).

Značení blížící se hypoglykémie psem je různé – upřený pohled, položení hlavy, lízání, štěkání, ale také například podání svému pánovi pouzdra s glukometrem. Jestliže pacient na tyto varovné signály nereaguje, pes zvyšuje svoje úsilí, až přivolá pomoc – další osobu nebo pohotovostním tlačítkem (*Emergency Button*) záchrannou službu. *Emergency Button* je služba

poskytovaná v některých státech, kdy po jejím stlačení přijede okamžitě lékařská služba a to bez nutnosti předchozího nahlášení adresy dispečinku. Využívaná je u pacientů, u kterých může dojít k náhlým poruchám vědomí (Chocholová, 2016a).

Většinou se využívají plemena jako zlatý retrívr, labradorský retrívr, labradoodle (kříženec labradora a pudla, který vhodný i pro děti s alergií na psí srst), goldendoodle (kříženec zlatého retrívra a pudla) nebo německý ovčák. Používají se také irští setři, kokršpanělé, v ojedinělých případech i yorkšírský teriér (Chocholová, 2016a).

9 Psí čich a nádorová onemocnění

Nejlepší přítel člověka – pes – má 300 miliónů čichových receptorů na rozdíl od lidských 5 miliónů, a 40krát větší čichový mozek určený ke zpracovávání čichových dat (Choholová, 2016b).

Stejně jako každá chemická sloučenina, tak i nádorová tkáň, vykazuje svůj specifický pach. Prostřednictvím psího čichu se ve výzkumných centrech řeší studie zkoumající vzorky biologického materiálu. Jsou to konkrétně vzorky dechu, kůže nebo různých tělesných tekutin (krev, moč, stolice) odebrané od prokazatelně diagnostikovaných onkologických pacientů. Psi svým čichem rozpoznali časný nástup nádorového bujení nebo změn v těle člověka, kdy nemoc nebyla ještě zachytitelná jinými vyšetřovacími metodami. Psí nos má schopnost označit přítomnost nádorového onemocnění nebo patologickou změnu v organismu, kterou současné vyšetřovací postupy ještě nediagnostikovaly, ale které vznikají právě a skrytě v časných stadiích nemoci a které patrně mají značnou důležitost pro vývoj onemocnění. Čich psa má tedy schopnost současně označit jak známé pachy, na které jsou psi pro rozlišování cvičeni, ale současně pes vnímá a identifikuje i existenci dosud neznámých sloučenin. To jsou právě ty, které ve vzorcích biologického materiálu zůstávají zatím jako neznámé a nedetekovatelné současnými diagnostickými metodami (Šubová a kol., 2015).

Metabolismus rakovinových buněk je totiž odlišný od zdravých buněk. Psi jsou schopni čichem zaznamenat biochemické změny v nádorových buňkách ve vzorcích dechu, slin, krvi nebo moči, a to i u pacientů v počátečním stádium onemocnění (Chocholová, 2016b).

Antigen PSA (*prostatic specific antigene*), je jedním ze specifických markerů, které se používají k detekci rakoviny prostaty. Bohužel má značně vysokou falešnou pozitivitu, což znamená, že se pozitivní výsledek může objevit i u zdravých mužů.

Psi jsou trénovaní na označování vzorků, ne lidí. Ačkoliv jsou psi na rozdíl od člověka schopni vyhodnotit stovky vzorků denně, je jejich místo v diagnostice onemocnění zatím „v druhé linii“, tedy až po vyhodnocení vzorků v laboratoři.

Detekce je rychlá a psi svoji práci zbožňují, protože naplňuje jejich lovecké instinkty. Psi v tomto případě loví rakovinu. Na snížení chyby při označení jsou vzorky prohledané ne jedním, ale skupinou psů, a tím se zvyšuje důvěryhodnost výsledku. Trénovaní detekční psi mají specifitu až 93% (Chocholová, 2016b).

Urbanová et al. (2015) provedli studii, jejímž cílem bylo tuto techniku, konkrétně označování moči psím čichem, vedoucí k diagnostice karcinomu prostaty u mužů., představit. U mužů této studie byla rakovina prostaty histologicky prokázána, snahou však bylo ověřit spolehlivost tohoto neinvazivního způsobu diagnózy. Pro účely studie byla vybrána fenka německého ovčáka Agáta Jankari, narozena dne 1. května 2012, u níž speciální tréninkový program začal v 7 měsících věku. Ještě předtím prodělala základní výcvik poslušnosti a školení v oblasti pachových prací. Výcvik mladé feny využívající své čichové schopnosti k rozpoznání rakoviny prostaty byl založen na metodě pozitivního posilování za pomoci klikru, což lze zjednodušeně popsat jako označování a odměňování požadovaného chování. Správné chování je označeno klikrem a rázem odměněno hračkou či pamlskem.

Výcvik feny probíhal 4x až 5x týdně po dobu 11 měsíců. Během dne byla prováděna 1 až dvě jednotky, kdy fena byla vysílána 3x až 6x na kontrolu a vyhodnocení 1 vzorku. Později byly vzorky až tři.

Samotné testování spolehlivosti určení diagnostiky bylo prováděno po 11 měsících speciálního výcviku, kdy fena byla již 1,5 roku stará. V testování bylo k dispozici 70 vzorků, z toho 45 bylo pozitivních (moč od mužů s karcinomem prostaty) a 25 negativních. Feně byly vždy představeny vzorky 3 (1 pozitivní, 2 negativní), kdy zalehnutí feny vedle vzorku symbolizovalo označení vzorku pozitivního. V této studii byla celková citlivost speciálně vycvičené feny 93,5%, a specifita metody 91,6%. Lze konstatovat, že popsaný způsob identifikace látky specifické pro karcinom prostaty ve vzorcích moči, by se mohl nově stát úspěšnou technikou využívanou v běžné klinické praxi. Určení diagnostiky této smrtelné nemoci by se tak v budoucnu mohlo stát rychlejší a přesnější.

9.1 Výběr psa

V Anglii se využívají hlavně zlatí retrívři, labradorští retrívři a španělé. V USA nadace *InSitu* trénuje se psy, které zachránili před smrtící injekcí.

Avšak důležitější než plemeno je chuť k práci a dobrá spolupráce s člověkem. Trénink takového psa trvá 6 – 8 měsíců na vzorcích od reálných pacientů, zaslaných ze spolupracujících klinik. Vzorky mohou být různé – krev, plazma, moč, sliny, hleny, dokonce i dech. Jsou uchovávány hluboce zmrazené, dokud se nepoužijí. Pes se učí na vzorcích nemocných pacientů i zdravých lidí a na kontrolních vzorcích konkrétního onemocnění. Každý pes se „pročuchá“ více než 300 vzorky, než může přistoupit k tzv. dvojitě zaslepené zkoušce na skupině vzorků. Po vyhodnocení zkoušky třetí stranou získá pes certifikát platný

na jeden rok. Psi tedy představují důvěryhodný prostředek na detekci rakoviny při vhodném tréninku (Chocholová, 2016b).

Chocholová (2016b) však zdůrazňuje, že ne každý pes má schopnost upozornit na rozbíhající se rakovinový proces.

10 Závěr

Zoorehabilitace je založena na využití vzájemného působení při kontaktu mezi člověkem a zvířetem. Indikací pro zoorehabilitaci existuje celá řada, je ovšem důležité, aby výběr vhodného zvířete probíhal vždy před začátkem samotné terapie na základě psychického a fyzického stavu klienta. V České republice se mezi nejčastější metody zoorehabilitace řadí hiporehabilitace, která využívá léčebného působení koně a canisterapie, využívající při svých terapiích psa.

Canisterapie je považována za novou formu psychoterapie, jejímž cílem je dosažení většího psychického a sociálního zdraví. U canisterapie je velkou výhodou její spektrum využití. Lze ji využít téměř při všem, od herních aktivit až po vzdělávání, a to i bez ohledu na věk klienta. U každé terapie je nutno dodržovat individuální stav klienta, stejně tak jako individuální potřeby psa a především brát v potaz skutečnost, že i pro samotného psa je práce s klienty velikou psychickou zátěží.

V práci byla věnována pozornost využívání psů u různých cílových skupin, přičemž u všech skupin lze potvrdit pozitivní vliv způsobený přítomností psa. U každého klienta je důležité respektovat a vnímat jeho onemocnění, jeho potřeby a pocity a poskytnout mu tak vyhovující terapii, neméně důležité je respektovat pokyny a rady odborné péče (psycholog, psychiatr, speciální pedagog, fyzioterapeut, lékař).

Co se týče zoorehabilitace bez přímé asistence lidí, do které řadíme psi asistenční, vodící a signální, ta má v dnešní době velký význam pro řadu lidí. Asistenční psi pomáhají lidem se zdravotním postižením, psi vodící pomáhají lidem s postižením zrakovým a signální psi pomáhají lidem především se záchvatovými onemocněními, jako jsou epilepsie či cukrovka. Klientům vypomáhají s úkony všedního dne, s asistencí mimo domov, ale také se zvyšováním samostatnosti a sebevědomí. Výcvik těchto psů spadá pod režii neziskových organizací, kdy mezi ty nejznámější v České republice patří organizace Helppes a Pomocné tlapky.

Co se týče dalšího využívání psů u různých skupin osob, lze sem zařadit i nově vznikající odvětví, které se zabývá identifikací nádorových onemocnění. Nádorová tkáň vykazuje svůj typický pach, který je schopen psí čich zachytit, stejně tak jako biochemické změny v nádorových buňkách u pacientů již v časném stadiu onemocnění. Změny jsou zachycovány ve vzorcích dechu, slin, krvi, hlenu nebo moči. Na základě několika studií lze konstatovat, že by se mohlo využití psího čichu při diagnostice nádorových onemocnění stát úspěšnou a rychlou technikou běžně využívanou v klinické praxi. Avšak i zde je u psa nutné vnímat jeho chuť k práci a ochotu spolupracovat.

11 Seznam použité literatury

Aldington, E. H. W., Krejčí, A., Tripes, O. 1999. O psí duši: povaha, psychologie a chování psa. Dona. České Budějovice. 354 s. ISBN: 80-86136-47-7.

Almasri, N.A., O'Neil, M., Palisano, R., J. 2014. Predictors of needs for families of children with cerebral palsy. Disability and Rehabilitation. 36 (3). 210–219.

Ballarini, G. 2003 Pet therapy. Animals in human therapy. Acta BioMedica. 74 (2). 97-100.

Betlachová, M., Uhlíř, P., Kuchařová, Z. 2015. Canisterapie a její možnosti využití v rehabilitaci. Rehabilitace a fyzikální lékařství. 22 (1). 14-21.

Berry, A., Borgi, M., Francia, N., Alleva, E., Cirulli, F. 2013. Use of Assistance and Therapy Dogs for Children with Autism Spectrum Disorders: A Critical Review of the Current Evidence. Journal of Alternative and Complementary Medicine. 19 (2). 73-80.

Beyer, J., Gammeltoft, L. 2006. Autismus a hra: příprava herních aktivit pro děti s autismem. Portál. Praha. 98 s. ISBN: 80-7367-157-3.

Boyd, B. 2011. Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem: 200 tipů a strategií. Portál. Praha. 128 s. ISBN: 978-80-7367-834-0.

Čapková, K., Pavlů, D. 2016. Možnosti hipoterapie u dětských pacientů s dětskou mozkovou obrnou. Rehabilitace a fyzikální lékařství. 23 (2). 114-118.

Doležal, J. 2008. „Zoorehabilitace a aktivity se zvířaty pro rozvoj osobnosti" z pohledu zdravotnického, etického, legislativního. In Terapie a asistenční aktivity lidí za pomoci zvířat: odborná konference s mezinárodní účastí: sborník příspěvků: ČZU v Praze 16.-17. dubna 2008. Česká zemědělská univerzita. Praha. 119 s. ISBN: 9788021317734.

Elmacı, D. T., Cevizci, S. 2015. Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities. International Journal of Environmental Research and Public Health 12 (5). 5046-5060.

Dvořáčková, D. 2012. Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory. Grada. Praha. 112 s. ISBN: 978-80-247-4138-3.

Freeman, M. 2007. Terminologie v zooterapii. In: Velemínský, M. (ed.). Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 30-37 s. ISBN: 978-80-7322-109-6.

Galajdová, L., Galajdová Z. 2011. Canisterapie: pes lékařem lidské duše. Portál. Praha. 168 s. ISBN: 978-80-7367-879-1.

Galajdová, L. 1999. Pes lékařem lidské duše aneb Canisterapie. Grada. Praha. 160 s. ISBN: 8071697893.

Grandgeorge, M., Tordjman, S., Lazartigues, A., Lemonnier, E., Deleau, M., Hausberger, M. 2012. Does Pet Arrival Trigger Prosocial Behaviors in Individuals with Autism? PLoS ONE 7(8). 1-8.

Ichitani, T., Cunha, M. 2016. Effects of animal-assisted activity on self-reported feelings of pain in hospitalized children and adolescents. Psicologia: Reflexão e Critica. 29 (1). 1-10.

Hančlová, S. 2007. Canisterapie u seniorů žijících v domově důchodců. In: Velemínský, M. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 135-143 s. ISBN 978-80-7322-109-6.

Haškovcová, H. 2010. Fenomén stáří. Havlíček Brain Team. Praha. 365 s. ISBN: 978-80-87109-19-9.

Hrdlička, M., Komárek, V. 2014. Dětský autismus: přehled současných poznatků. Portál. Praha. 211 s.. ISBN: 978-80-262-0686-6.

Chocholová, A. 2016a. Asistenčné psy pre diabetikov. Pes přítel člověka. 1. 102-104.

Chocholová, A. 2016b. Ľudská rakovina a pes. Pes přítel člověka. 3. 100-101.

Chocholová, A. 2016c. Ľudská epilepsia a pes. Pes přítel člověka. 7. 88-89.

Jalongo, M. R., Astorino, T. Bomboy, N. 2004. Canine Visitors: The Influence of Therapy Dogs on Young Children's Learning and Well-Being in Classrooms and Hospitals Early Childhood Education Journal. 32 (1). 9-16.

Karásková, V., Krausová, A. 2004. Pes a dítě s mentálním postižením. Univerzita Palackého. Olomouc. 27 s. ISBN: 80-244-0953-4.

Klevetová, D., Dlabalová, I. 2008. Motivační prvky při práci se seniory. Grada. Praha. 202 s. ISBN: 978-80-247-2169-9.

Kraus, J. 2005. Dětská mozková obrna. Grada. Praha. 344 s. ISBN: 80-247-1018-8.

Kwong, M. J., Bartholomew, K. 2011. "Not just a dog": An attachment perspective on relationships with assistance dogs. Attachment and Human Development. 13 (5), 421-436.

Lacinová, J. 2007. Historický vývoj zooterapie a její současný stav. In: Velemínský, M. (ed.). Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 27 - 29 s. ISBN: 97880-7322-109-6.

Lejčarová, A., Skálová, M. 2009. Využití canisterapie u dítěte s hyperkinetickým syndromem. Kontakt. 11. 413-423.

McNicholas, J. 2014. The role of pets in the lives of older people: a review. Working with Older People. 18 (3). 128-133.

Malinčíková, J., Talafa, V., Pudich, J., Tichá, R. 2012. Možnosti využití canisterapie v prevenci i terapii. Praktický lékař. 92 (5) 284-285.

Mullet, D. R., Rinn A.N. 2015. Giftedness and ADHD: Identification, Misdiagnosis and Dual Diagnosis. Roeper Review. 37 (4). 195-207.

Müller, O. (ed.) Dosedlová, J. Dvořák, R. Kantor, J. Klech, P. Křížkovská, P. Majerová, R. Mastnak, W. Mlčáková, R. Pfeiffer, J. Polínek, M. D. Potměšilová, P. Růžička, M. Svoboda, P. Valenta, M. Vítková, M., Gerlichová, M. Rodová, Z. Táborská, S. Pakostová, H. Palečková, B. Pospíšilová, L. 2014. Terapie ve speciální pedagogice. Grada. Praha. 508 s. ISBN: 978-80-247-4172-7.

Novotná, D., Turčanová, J. 2005. Normy praxe-Proč? In Mezinárodní seminář o zooterapiích 1. - 3. 7. 2005 ve Vyškově. Sdružení Piafa. Brno. s. 9-10.

Odendaal, J. 2007. Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak. Brázda. Praha. 173 s. ISBN: 978-80-209-0356-3.

Ormerod, E. 2005. Companion amimals. Working with Older People. 9 (3). 23-27.

Pasco, G. 2011. The diagnosis and epidemiology of autism. Tizard Learning Disablity Review. 16 (4). 5-19.

Raboch, J., Pavlovský, P., Janotová, D. 2012. Psychiatrie: minimum pro praxi. 5. vyd. Triton. Praha. 466 s. ISBN: 978-80-246-1985-9.

Roth, J., Klempíř, J. 2011. Choreatické dyskineze. Neurologie pro praxi. 12 (1). 16-17.

Rulc, J. 2010. Dějiny služební kynologie: historický vývoj a vznik četnické a policejní kynologie, jakož i kynologie ostatních ozbrojených sborů na území našeho státu. CanisTR. Praha. 416 s. ISBN: 978-80-94210-3-5.

Růžička, J. 2015. Canisterapie: Nezůstat na půli cesty. Svět psů. 10. 52-53.

Seidl, Z. 2008. Neurologie: pro nelékařské zdravotnické obory. Grada. Praha. 168 s. ISBN: 978-80-247-2733-2.

Sacks, O. 2013. Halucinace. Dybbuk. Praha. 262 s. ISBN: 978-80-7438-091-4.

Serpell, J. A. 2010. Animal-assisted interventions in historical perspective. In: Fine, A. H. (ed.). Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice. 3rd ed. Neth: Elsevier. Amsterdam. p. 17-32. ISBN: 978-0-12-381453-1.

Sheldrake, A. R., 2003. Váš pes to ví: jak psi poznají, kdy se jejich pán vrací domů a další neobjasněné schopnosti zvířat. Rybka. Praha. 331 s. ISBN: 80-86182-50-9 .

Shubert, J. 2012. Dogs and human health/mental health: from the pleasure of their company to the benefits of their assistance. U.S. Army Medical Department journal. 21 - 29. ISSN 1524-0436.

Staffová, Z. 2007. Využití canisterapie při epilepsii. In: Velemínský, M. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 155-160 s. ISBN 978-80-7322-109-6.

Strong, V., Brown, S. W., Walker, R. 1999. Seizure-alert dogs – fact or fiction? Seizure-European Journal of Epilepsy. 8 (1), 62-65.

Svačina, Š. (ed.). 2008. Klinická dietologie. Grada. Praha. 381 s. ISBN: 978-80-247-2256-6.

Svobodová, I., Tichá, V. 2005. Zákony v zoorehabilitační praxi v podmínkách ČR. In Mezinárodní seminář o zooterapiích 1. - 3. 7. 2005 v Brně. Tvorba norem praxe I. Sborník příspěvků. Sdružení Filia. Brno. ISBN 978-80-970027- 4 -9.

Šišková, D. 2011. Dětská mozková obrna. Revizní a posudkové lékařství. 14 (4). 127-132.

Šubová, D., Azeem, K., Kollárová, H. 2015. Využití psího čichu v lékařství u nádorových i nenádorových onemocnění. Praktický lékař. 95 (2). 52-58.

Thodberg, K., Christensen, J. W., Poulsen, P. H., Houbak, B., Edwards, D., Sørensen, L. U., Damgaard, V., Keseler, I., Videbech, P. B. 2016. Therapeutic effects of dog visits in nursing homes for the elderly. Psychogeriatrics. 16 (5). 289-297.

Tichá, V. 2007. Canisterapie u klienta s mentálním postižením. In: Velemínský, M. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 160-163 s. ISBN 978-80-7322-109-6.

Tichá, V. 2007. Legislativní úprava týkající se praktikování zooterapie. In: Velemínský, M. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 47-49 s. ISBN 978-80-7322-109-6.

Trankovská, Z. 2015. Na „vině“ není Lump ale Lumpík. Svět psů. 11. 62.

Urbanová, L., Vyhnánková, V., Krisová, Š., Pacík, D., Nečas A. 2015. Intensive training technique utilizing the dog's olfactory abilities to diagnose prostate cancer in men. Acta Veterinaria Brno. 84. 77-82.

Valenta, M., Müller, O. 2003. Psychopedie. Parta. Praha. 443 s. ISBN: 80-7320-039-2.

Velemínský, M. (ed.), 2007. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. Dona. České Budějovice. 334 s. ISBN: 978-80-7322-109-6.

Volšická, J. 2008. Psi v domovech pro seniory. Kontakt. 10 (2). 46-49.

Webster, J. 2009. Životní pohoda zvířat: kulhání k Ráji. Práh. Praha. 291 s. ISBN: 978-807252-264-4.

Zvoníková, A., Čeledová, L., Čevela, R. 2010. Základy posuzování invalidity. Grada. Praha. 357 s. ISBN: 978-80-247-3535.

Internetové zdroje

Helppes. Asistenční psi pro vozíčkáře a osoby s tělesným postižením, balanční psi. [online]. [cit. 2017-03-22]. Helppes centrum výcviku psů pro postižené o.p.s. Dostupné z: http://www.helppes.cz/psi-pomocnici/psi-pomocnici-pro/asistencni-psi-pro-vozickare-a-telesne-postizene/

Helppes. Signální psi pro osoby s diabetes. [online]. [cit. 2017-03-22]. Helppes centrum výcviku psů pro postižené o.p.s. Dostupné z: http://www.helppes.cz/psi-pomocnici/psi-pomocnici-pro/signalni-psi-pro-osoby-s-diabetes/

Helppes. Vodící psi pro osoby se zrakovým postižením. [online]. [cit. 2017-03-22]. Helppes centrum výcviku psů pro postižené o.p.s. Dostupné z: http://www.helppes.cz/psi-pomocnici/psi-pomocnici-pro/vodici-psi-pro-nevidome/

IAHAIO. About IAHAIO. [online]. [cit. 2017-03-27]. IAHAIO. Dostupné z: http://www.iahaio.org/new/index.php?display=about

Pomocné tlapky. Asistenční psi a legislativa. [online]. [cit. 2017-03-22]. Pomocné tlapky o.p.s. asistenční psi pro zdravotně postižené a canisterapii. Dostupné z: http://www.pomocnetlapky.cz/cz/o-asistencnich-psech/prava-asistencnich-psu-a-klientu/asistencni-psi-a-legislativa-39.html

Canisterapie. Canisterapeutické týmy. [online]. [cit. 2017-03-27]. POMOCNÉ TLAPKY – Canisterapie. Dostupné z: http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapeuticke-tymy/

Canisterapie. Kvalifikace a pravomoce v canisterapii. [online]. [cit. 2017-03-27]. POMOCNÉ TLAPKY – Canisterapie. Dostupné z: http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapie-zakladni-informace/kvalifikace-a-pravomoce-v-canisterapii-17.html

Therapy Animals. Reading Education Assistance Dogs Program. [online]. [cit. 2017-22-03]. Intermountain Therapy Animals. Dostupné z: http://therapyanimals.org/Read_Team_Steps.html

12 Přílohy

Tabulka č. 1 – Základní požadavky na psa (Müller a kol., 2014) 9

Tabulka č. 2 – Význam psa pro rozvoj jednotlivých oblastí vývoje jedince (Müller a kol., 2014) 17

Tabulka č. 3 – Indikace a kontraindikace v canisterapii (Müller a kol., 2014) 17

Tabulka č .4 - Determinanty, které určují osobnostní strukturu osoby s mentálním postižením (Valenta a Müller, 2003) 22

13 Seznam použitých zkratek

AAA	Animal Assisted Activites
AACR	Animal Assisted Crisis Respose
AAE	Animal Assisted Education
AAT	Animal Assisted Therapy
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
DMO	Dětská mozková obrna
IAHAIO	International Association of Human–Animal Interaction Organisations
PAS	Poruchy autistického spektra
PSA	Prostatic Specific Antigene
SCAS	The Society for Companion Animals Studies
WHO	World Health Organization